הואיל ואמר ר' יהודה לולב צריך אגד אי מייתי מינא אחרינא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. תימה כ"ש לרבנן דמשמע לעיל דלר' יהודה משום דצריך אגד אי אגיד ליה ממין אחר הוה ליה חמשת המינין אבל לרבנן דאין צריך אגד לא דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי והכי נמי אמרינן בהדיא בפ' אלו הן הנחנקין (סנהדרין דף פח:) גבי כל המוסיף גורע דאי סבירא לן לולב אין צריך אגד האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי וי"ל דהכא מיירי בשנותן אותו חוץ לאגד לר' יהודה[ז] וא"ת א"כ לא יחשב תוספת האי מינא אחרינא דקמייתי כמו לרבנן דלעיל דאין צריך אגד וי"ל דלא דמי דכשיאגדו שלא במינו אין לו ליחשב כמוסיף משום דאין זה כדרך גדילתן ומיניס שבלולב בעינן כעין גדילתן כדלקמן (דף מה:) אבל לרבי יהודה דבעי אגד יש לו ליחשב כמוסיף באגודתו דכל אגוד' שלא כדרך גדילתו והכא אפילו לרבי יהודה קאמר (ג) דמייתי מינא אחרינא ונקט ליה כדרך גדילתו דאפילו חוץ לאגד חשיב כמוסיף וכ"ש לרבנן והא דקאמר בסנהדרין (דף פח:) למ"ד אין צריך אגד האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי היינו לענין דאין זה כל המוסיף גורע דלעולם ידי מצוה יצא אלא דעובר על כל תוסיף והשתא ניחא דת"ק דר' יהודה דקתני ד' מיניס שבלולב אין מוסיף עליהן ומסתמא היינו רבנן בר פלוגתייהו דלא בעו אגד ואפ"ה איכא כל תוסיף והיינו כגון דנקיט ליה דרך גדילתן:

הירוק בכרתי. משמע שמראהו כצבע שקורין ויר"ד[ח] בלע"ז והיא דברכות משמע קצת שדומה לאירנד"א בלע"ז דתנן התם פ"ק (דף ט:) משיכיר בין תכלת לכרתי משמע דמעט משונין זה מזה ובמנחות פ' התכלת (דף מג:) אמרינן דתכלת דומה ליס ויס דומה לרקיע וזהו כעין צבע שקורין אירנד"א[ט] בלע"ז אבל בירושלמי[י] משמע שהוא צבע ויר"ד כעין עשבים דאהיא דבין תכלת לכרתי מסיים עליה תכלת דומה ליס ויס דומה לעשבים ועשבים לרקיע ובפרק אלו טריפות (חולין דף מז:) משמע דירוק דמי לחלמון של ביצה שהוא כעין צבע יאל"ה[יא] בלע"ז דאמרינן כגון ביעתא טרפה ופריך אלא ירוקה דכשרה היכי דמי ככרתי וכן משמע בתוספתא דנגעים[יב] שדומה לשעוה דתניא ירוק שבירוקים ר' אלעזר אומר כשעוה וכחורמל סומכוס אומר ככנף טווס וכחרוץ[יג] של דקל וכן משמע בפ' ב' דנדה (דף יט.) גבי ה' דמים טמאים באשה דתנן הירוק עקביא בן מהללאל מטמא ואמרינן התם מנין לדם נדה שהוא אדום משמע דאין לטמאות באשה אא"כ טוטה למראה אדמומית ובכל הצבעים שזכרתי אין בהן טוטה למראה אדמומית אלא צבע יאל"ה בלע"ז וקרא נמי מוכיח שהוא הנקרא ירוק כדכתיב (תהלים סח) ואבדותיה בירקרק חרוץ ובספר המחברת פי' מנחם שהוא זהב הבא מן החוילה ודומה פי' חרוץ זה אבן טובה ופלוגתא דאמוראי היא דאמרינן בגראשית רבה (פ' מ"ג) אקרא דוירק את חניכיו ריש לקיש אמר שהוריקן באבנים טובות ומרגליות כמה דאת אמרת ואבדותיה בירקרק חרוץ פי' שלא יהו להוטין אחר הממון ויתעסקו בהלכות נפשות ר' לוי אומר בפרשת שוטרים הוריקן כמה דאת אמרת מי האיש הירא ורך הלבב כלומר מעבירות שבידן ונתביישו במה שהוזקקו לחזור ואמרינן בשילהי ד' נדרים (ד' נב.) וירק את חניכיו רב ושמואל חד אמר שהוריקן בתורה בפרשת שוטרים וחד אמר שהוריקן בזהב פי' קרא דבירקרק חרוץ קדרים וזהב דומה לצבע יאל"ה[יג] ומיהו אתרוג עיקרו דומה לשעוה ואותם אתרוגים הבאים לפנינו ירוקים ככרתי כשריס אפילו לר' יהודה כשחוזרים למראה שאר אתרוגים אפילו בתלוש לאחר שהם בכלי זמן מרובה דודאי גמר פרייס: **שיעור** אתרוג קטן. אין זו פלוגתא דאתרוג הבוסר דפליגי בה ר"ע ורבנן לקמן בפירקין (ד' לו.) דהא אפילו גדול כאגוז וכביצה פסיל ליה ר"ע[יד] משום דלאו בר זריעה לטעם אחד ולפי טעם שני משום דבעי הדר והאי דהכא אפילו לא בעי הדר פסיל ליה משום דלא גמר פירא ולא כמו שפי' בקונטרס לקמן אתרוג הבוסר כפול הלבן דההוא שיעורא אתמר גבי ענבים[טו] דבגמר בישולם נמי קטנים הם אבל אתרוג שהוא פרי גדול אפילו יותר מכביצה בוסר הוא כשסופו ליגדל יותר הרבה והכא בשאין סופו ליגדל יותר דאפילו ר"ע דפסיל התם הכא מכשיר בכאגוז למר וכביצה למר דחשיב גמר פרי אבל פחות מכאן לא חשיב גמר פרי אע"פ שאין סופו ליגדל יותר דיש דברים הרבה שלעולם לא יבואו לידי בישול פרי ומצוי הוא בענבים שיש מהם שלעולם בוסר עוד יתכן דאפילו רבנן דמכשירי התם פסלי הכא בפחות מכאן דאתרוג הבוסר חשיב פירא טפי ובפ"ק דמעשרות בירושלמי[טז] תני אתרוג הבוסר ר"ע אומר פרי וחכמים אומרים אינו פרי[יז]: **דבר** הדר באילנו משנה לשנה. בן עזאי[יח] הוא דדרים הכי לקמן בפירקין (ד' לה.) ויש שם דרשות אחרות: [יט]**של** אשרה ושל עיר הנדחת פסול. בסוף כיסוי הדם (חולין ד' פט. ושם) דאמר רבא מצות נאו ליהנות ניתנו ומכסין בעפר עיר הנדחת ופריך מהא דתניא שופר של ע"ז אם תקע לא יצא ולולב של ע"ז אם נטל לא יצא הוה מצי לאקשויי ממתניתין דקתני של אשרה פסול אלא ניחא ליה לאתויי מברייתא משום דאסיק מעיקרא גבי לולב ושופר תקע יצא נטל יצא: **באשרה** דמשה דכתותי מיכתת שיעוריה. וכן ברייתא דסוף כיסוי הדם (חולין ד' פט. ושם) דאם נטל לא יצא וכן צריך לתרץ אשופר דקתני התם תקע לא יצא ובפ' ראוהו ב"ד (ר"ה ד' כח. ושם) בשופר של ע"ז לא יתקע ואם תקע יצא וכן בפ' מצות חלילה (יבמות ד' קג: ושם) אמר רבא בסנדל של ע"ז חלילתה כשרה ולא אמרינן דמכתת שיעוריה דהתם בע"ז דנכרי דיש לה ביטול והתם דקתני לא יצא בע"ז דישראל שאינה בטילה עולמית[כ] וא"ת ע"ז דנכרי נמי מדאגבהה קנייה ונעשה של ישראל כדאמרינן בפ' כל הצלמים (ע"ז ד' מב.) גזרינן דלמא מגבה לה והדר מבטל לה וי"ל כגון שהגביה על מנת שלא לקנות

דהא

בבני כרכין שהיו מורישין את לולביהן לבני בניהן אמרו (להם[ח]) משם ראיה אין שעת הדחק ראיה קתני מיהת רבי יהודה אומר אף יבשין כשרין מאי לאו אאתרוג לא אלולב אמר מר כשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהן פשיטא מהו דתימא הואיל ואמרו רבי יהודה [ט]לולב צריך אגד ואי מייתי מינא אחרינא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי קמ"ל אמר מר לא מצא אתרוג לא יביא לא רמון ולא פריש ולא דבר אחר פשיטא מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשכח תורת אתרוג קמ"ל זימנין דנפיק חורבא מיניה דאתי למסרך ת"ש אתרוג הישן[י] פסול ורבי יהודה מכשיר תיובתא דרבא תיובתא ולא בעי הדר והא אנן תנן [יא]הירוק ככרתי רבי מאיר מכשיר ורבי יהודה פוסל לאו משום דבעי הדר לא משום דלא גמר פירא תא שמע [יב]שיעור אתרוג קטן רבי מאיר אומר כאגוז ר' יהודה אומר כביצה לאו משום דבעי הדר לא משום דלא גמר פירא ת"ש [יג]ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו מאי טעמא לאו משום דבעי הדר לא כיון [יד]דאמר רבה (ט) לולב בימין ואתרוג בשמאל זימנין דמחלפי ליה ואתי לאפוכינהו ואתי לאיפסולי ואלא לרבי יהודה הא כתיב הדר ההוא [טו]הדר באילנו משנה לשנה: של אשרה ושל עיר הנדחת: ושל אשרה פסול והאמר רבא [טז]לולב של ע"ז לא יטול ואם נטל כשר הכא באשרה דמשה עסקינן [יז]דכתותי מיכתת שיעוריה דיקא נמי דקתני דומיא דעיר הנדחת שמע מינה: | נקטם ראשו: אמר רב הונא לא שנו אלא נקטם [יח]אבל נסדק כשר ונסדק כשר והתניא [יט]לולב כפוף קווץ

בבני כרכין. שאין דרין על מקום פרדסין ואין דקליס מצויס שם: אי מייתי מינא אחרינא. ולא אגיד ליה בהדיה: [ג] כיון דאמר רבה אתרוג בשמאל ולולב בימין. משום דהכא תלת מצות ואתרוג חד מצוה וזימנין דמחלפין ליה שנותנין לו אתרוג בימין ולולב בשמאל וצריך להפכן מיד ליד ולאחוז האתרוג והלולב באחת מידיו עד שיחליף ואי הוה גדול יותר מדאי שמא יפול מידיו ויפסול שיארע בו נקב: שנים בידו אחת. גרסינן ב' אתרוגים בידו אחת שבמקום הא' יאחז הלולב כשיהפכן: הדר באילנו משנה לשנה. מהכא שמעינן לאתרוג[ד] אמר קרא שאין פרי אחר עושה כן: לולב של ע"ז. שסימנו בו לע"ז לכבד לפניה קרקע אי נמי שעבודתה בלולב להעבירו לפניה או לזרקה בו[ה]: לא יטול. דמאיס לגבוה[ט]: ואם נטל כשר. ואע"ג דאיסורי הנאה הוא דמצות לאו ליהנות ניתנו[ו] כלומר אין קיום מצות הנאת הגוף אלא עבודת עבד לרבו: באשרה דמשה. אותם שהיו בשעת כיבוש א"י שהצריכן הכתוב שרפה כדכתיב (דברים יב) ואשריהם תשרפון באש ולולב צריך שיעור והאי כמאן דמיכתת שיעוריה כיון דלשרפה קאי: נסדק. נסדקו ראשי העלין: כפוף. ראשו כפוף כאגמון דומות[ז] לאיש גבן והזקן שראשיהן שחין וכפופין למטה:

קווץ

[ח] [לקמן לג ע"א ר' יהודה אומר אגוד כשר שאינו אגוד פסול וש"נ], [ט] לקמן לד:, [י] [שם], [יא] [שם], [יב] לקמן לז:, [יג] [לקמן לה.], [יד] חולין פט. ע"ש, [טו] [עי' תוס' לקמן לה. ד"ה לפי] ויבמות קג. ד"ה סנדל, וסוטה כה: ד"ה לאו, [טז] עיין ע"ז מז., [יז] ר"ה כח., [יח] ברכות פ"א ה"ב, [יט] [פרק ח], [כ] [וע"ע תוס' חולין מז: ד"ה אלא ירוקה], [כא] ברכות לו:, [כב] ה"ג, וכ"ה בירושלמי סוכה פ"ג ה"ז, [כג] ע"ז מב ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' כיון דאמר רבה אתרוג בשמאל ולולב בימין: (ב) תוס' ד"ה הואיל וכו' לר' יהודה קאמר דאי מייתי מינא:

ליקוטי רש"י

כרתי. כריסיס פור"י. ובגדול. שלא יהא גדול יותר מדאי [לקמן לד:].

הגהות וציונים

[א] [צ"ל לו] (גליון) וכ"ה בב"י סי' תרמ"ט ד"ה וכל הפסולים: [ב] צ"ל אתרוג היבש (דק"ס, ועי' חילופי גרסאות בילקוט מפרשים): [ג] ד"ה כיון צ"ל אחר ד"ה שנים (בארות המים): [ד] נ"ל דצ"ל דאתרוג הוא דאמר קרא, ור"ל דהדר פירושו אתרוג (מראה אש): [ה] צ"ל או לזרקו בה (רש"ש בארות המים): [ו] צ"ל דומה וכו' (כ"ה בב"י סו"ס תרמה): [ז] [וע"ע תוס' סנהדרין פח ע"ב ד"ה אי שכתבו גירסת ר"ח בסוגיא דהכא] (גליון): [ח] ובל"א גרי"ן (גליון): [ט] ובל"א בלוי"א (גליון): [י] בל"א געל"ב (גליון): [כ] [בתוספתא איתא וכחוץ] (גליון) וכ"ה בדפו"ר: [ל] [לקמן לו ע"א ועי' במהר"מ] (גליון): [מ] ט"ס וצ"ל ר"ע אומר אינו פרי וחכמים אומרים פרי כ"ה בירושלמי שלפנינו שם (אחרונים): [נ] גי' רש"ל ר' אבהו (גליון): [ס] [שייך לעיל במשנה כט ע"ב] (גליון):

לעזי רש"י

ויר"ד. פירוש צבע ירוק (תוספות חולין דף מז ע"ב ד"ה אלא, ערוך ערך כרת א'). אירנד"א. פירוש תכלת (ערוך ערך קלא אילן), כחול. יא"ל"ה. פירוש להוב (עיין רש"י ויקרא יג, לז).

עין משפט נר מצוה

יד א מיי' פ"ח מהלכות לולב הלכה א סמג עשין מד טור ש"ע א"ח סי' תרמט סעיף ג:

טו ב מיי' שם הלכה ג וסמג שם טוש"ע א"ח סימן תרמה סעיף ז:

טז ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:

רבינו חננאל

בשאר מיני לולב בלבד אבל באתרוג אפי' ר' יהודה מודי דבעינן הדר והיבש פסול. אמר מר ארבעת מינין שבלולב כשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהן פשיטא מהו דתימא הואיל ואמרו לולב [בין] אגוד ובין שאינו אגוד א) כשר הלכך לא צריך אגד והאי יתירא דמוסיף על אילן הארבעה לחודיה קאי ולא מיפסיל ביה קמ"ל דפסיל. אין מוסיפין עליהן ואין פוחתין מהן לא מצא אתרוג לא יביא פריש ולא רמון ולא דבר אחר פשיטא דאתרוג בעינן כדקי"ל דאתרוג הוא פרי עץ הדר שכתוב איצטריך מהו דתימא לא מצא אתרוג מייתי דבר אחר כי היכי דלא לישתכח תורת אתרוג קמ"ל דלא מ"ט חיישינן דלמא אתי למיסרך ואע"ג דאיתיה לאתרוג מייתי דבר אחר אמרי האי כי האי זה פוטר וזה פוטר ונפיק מיניה חורבא הלכך אסור דבר אחר זולתי אתרוג. איני דר' יהודה בעי הדר באתרוג והתניא בהדיא אתרוג יבש פסול ור"י מכשיר תיובתא דרבא תיובתא. ואסיקנא האי דפסיל ר' יהודה בהירוק ככרתי ובקטן שהוא כאגוז לאו משום דבעי הדר אלא משום דלא גמר פירא. והאי דבעי ר' יהודה באתרוג גדול כדי שיאחוז שניהן האתרוג והלולב בידו אחת לאו משום דבעי הדר אלא משום דאית ליה הא דרבא דאמר לולב בימין ואתרוג בשמאל זמנין דשקיל לולב בשמאל ובעי לאהדורי לימין ואם האתרוג גדול מזה השיעור דלמא בעידנא דמחליף ליה משמאליה לימיניה נפיל מידיה ומפגם ואתי לאיפסולי לפיכך מצריך להיות שיעור נטילת שניהם בידו אחת. והאי דכתי' באורייתא הדר דריש ביה ר' יהודה פירי הדר באילנו משנה לשנה ומאי ניהו אתרוג. ירושלמי היבש פסול דכתיב לא המתים וגו' תני בשם ר' יהודה היבש כשר שהרי בכרכי הים מורישין לולב לבניהן אמרו לו אין למידין מן הדחק בעון קומי ר'

חשק שלמה על ר"ח

א) גי' רבינו הלזו הובא גם בתוס' סנהדרין פח ע"ב ד"ה אי בשם רבינו ע"ש.

מסורת הש"ס עם הוספות

[ט] [לקמן לג ע"א ר' יהודה אומר אגוד כשר שאינו אגוד פסול וש"נ], [ב] לקמן לד:, [ג] [שם], [ד] [שם], [ה] לקמן לז:, [ו] [לקמן לה.], [ז] חולין פט. ע"ש, [ח] [עי' תוס' לקמן לה. ד"ה לפי] ויבמות קג. ד"ה סנדל, וסוטה כה: ד"ה לאו, [ט] עיין ע"ז מז., [י] ר"ה כח., [כ] ברכות פ"א ה"ב, [ל] [פרק ח], [מ] [וע"ע תוס' חולין מז: ד"ה אלא ירוקה], [נ] ברכות לו:, [ס] ה"ג, וכ"ה בירושלמי סוכה פ"ג ה"ז, [ע] ע"ז מב ע"ב.